

УДК 37.015.31-053.6]:[37.018.54:78+780.614.13]
DOI <https://doi.org/10.32782/ART/2024-1-8>

ІСТОРІЯ КОБЗАРСТВА ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ БАНДУРИСТІВ-ПОЧАТКІВЦІВ ДИТЯЧОЇ МУЗИЧНОЇ ШКОЛИ

Крижановська Тетяна Ігорівна

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри історії, теорії музики
та методики музичного виховання Інституту мистецтв
Рівненського державного гуманітарного університету
ORCID ID: 0000-0002-9072-5288
e-mail: kryzhanovska.tetyana@gmail.com

Корейчук Микола Павлович

заслужений працівник культури України,
професор кафедри гри на музичних інструментах Інституту мистецтв
Рівненського державного гуманітарного університету
ORCID ID: 0000-0003-1570-5655
e-mail: mykolakorejchuk1947@gmail.com

Колядич Оксана Вікторівна

магістрантка кафедри історії, теорії музики
та методики музичного виховання
Рівненського державного гуманітарного університету
e-mail: kilyadich17@gmail.com

Статтю присвячено методичним аспектам розвитку пізнавального інтересу бандуристів-початківців, зокрема засобами елементів історії кобзарства. Оскільки мистецтво кобзарів – самобутній складник культури українського народу, автори вважають: історія кобзарства-бандурництва може стати важливим чинником вирішення проблеми розвитку пізнавального інтересу учнів музичних шкіл.

Зазначено, що інтерес забезпечує спрямованість особистості на усвідомлення мети її діяльності, тобто сприяє ознайомленню з новими фактами та більш повному і глибокому відображенню дійсності. Доведено, що наявність інтересу забезпечує мотивацію освітньої діяльності особистості. Інтерес суттєво активізує пізнавальні процеси, включаючи в них емоційний та вольовий компоненти. Пізнавальний інтерес у вузькому сенсі стосується здобування знань, умінь із певної навчальної дисципліни, у широкому – передбачає наявність постійного інтересу до різних проявів життя, що спонукає особистість до діяльності.

Автори доводять: учителю важливо використовувати комплексний методичний інструментарій, спрямований на розвиток пізнавального інтересу у його цілісності. В умовах дисципліни «Музичний інструмент бандура», що передбачає багатовекторну мету, важливо постійно підтримувати пізнавальний інтерес учня-бандуриста, зокрема як до предмета названого курсу, так і до світу бандурництва у своїй подальшій самостійній післяшкільній діяльності. Автори вважають: використання елементів історії бандурництва як відправних інформаційних пунктів у реалізації завдань уроку сприяє розвитку стійкого пізнавального інтересу учнів-бандуристів. Передбачено такі підходи: урізноманітнення видів музично-навчальної діяльності; виконавське ілюстрування теоретичних положень учителем; використання нетрадиційних для дитячої музичної школи уроків бандури; залучення музичного репертуару, який стимулює навчальну діяльність; забезпечення опори на полімистецький комплекс із домінуванням музичного мистецтва.

Ключові слова: історія кобзарства-бандурництва, дитяча музична школа, бандурист-початківець, уроки бандури, пізнавальний інтерес.

THE HISTORY OF KOBZARISM AS A MEANS OF DEVELOPING THE COGNITIVE INTEREST OF BEGINNING BANDURA PLAYERS AT A CHILDREN'S MUSIC SCHOOL

Tetyana Kryzhanovska

Rivne State University of the Humanities

Mykola Koreychuk

Rivne State University of the Humanities

Oksana Koliadych

Rivne State University of the Humanities

The article is devoted to the methodological aspects of developing the cognitive interest of beginner bandura players, in particular, by means of the beginnings of the history of kobzarism. Since the art of kobzars is an original component of the culture of the Ukrainian people, the authors believe that the history of kobzarism and bandura playing can be an important factor in solving the problem of developing the cognitive interest of music school students.

It is noted that interest ensures that an individual is directed to the realization of the purpose of his or her activity, i.e., it contributes to familiarization with new facts and a more complete and deeper reflection of reality. It is proved that the presence of interest provides motivation for the educational activity of the individual. Interest significantly activates cognitive processes, including their emotional and volitional components. Cognitive interest in the narrow sense refers to the acquisition of knowledge and skills in a particular discipline, in the broad sense it implies the presence of a constant interest in various manifestations of life, which motivates the individual to activity.

The authors prove that it is important for teachers to use a comprehensive methodological toolkit aimed at developing cognitive interest in its integrity. In the context of the discipline "Musical Instrument Bandura", which provides for a multi-vector goal, it is important to constantly maintain the cognitive interest of the bandura player. In particular, both to the subject matter of the course and to the world of bandura playing in their further independent after-school activities. The authors believe that the use of elements of the history of bandura making as starting points in the implementation of lesson objectives contributes to the development of a sustainable cognitive interest of bandura players. The following approaches are envisaged: performing illustration of theoretical provisions by the teacher; use of bandura lessons that are non-traditional for a children's music school; involvement of musical repertoire that stimulates learning activities; ensuring support for a multiartistic complex with the dominance of musical art.

Key words: *history of kobzarism-bandura, children's music school, beginner bandura player bandura lessons, cognitive interest.*

Постановка проблеми. «...Народ завжди має протестувати проти гніту...», – ці промовисті слова П. Орлика доводять: українці – нація вільних людей, що завжди відстоюють власну незалежність. У віковій боротьбі нації сформувалися потужні духовні опори, які зростили важливу рису українського характеру – волелюбність. Зокрема, йдеться про музично-поетичний епос, творений українськими кобзарями-бандуристами. Як символи героїчного українського менталітету кобза та бандура привертають широкий інтерес і науковців-класиків (М. Лисенка, Ф. Колесси, Г. Хоткевича та ін.), і сучасних дослідників (Є. Бортник, Н. Брояко, С. Захарець, І. Зінків, М. Іваницький, В. Кушпет, В. Мішалов, Т. Сідлецька, Н. Супрун-Яремко, Л. Черкаський, І. Шрамко та ін.). Серед них – чимало присвячених історії цього вітчизняного музичного феномена (С. Грица, В. Клапчук, Т. Сідлецька, О. Трофимчук, Г. Хоткевич, Л. Яценко та ін.).

Водночас педагогічний потенціал історії кобзарства-бандурництва є невичерпним, зокрема він

може стати важливим чинником результативності освіти особистості, наприклад вирішення такої вічної та важливої проблеми, як розвиток пізнавального інтересу учнів ДМШ.

Метою статті є дослідження педагогічного потенціалу історії бандурництва, зокрема її впливу на розвиток пізнавального інтересу учнів-початківців, у контексті дисципліни ДМШ «Музичний інструмент бандура».

Виклад основного матеріалу. Інтерес – важливий об'єкт психолого-педагогічних досліджень (Т. Браніцька, В. Буряк, С. Буцкіна, С. Ілляш, Г. Лапіна, К. Стельмах, Т.В. Танасюк, Г. Щукіна та ін.). Зокрема, психологія вважає інтерес позитивним емоційно забарвленим процесом, в основі якого – потреба дізнатися про щось нове щодо об'єкта інтересу, підвищена увага до нього (за О. Леонтьєвим). Педагогіка визначає його як форму прояву пізнавальної потреби, забезпечує спрямованість особистості на усвідомлення мети діяльності, тобто сприяє ознайомленню з новими

фактами та більш повному і глибокому відображенню дійсності (Гончаренко, 1997). Доведено, що наявність інтересу забезпечує мотивацію освітньої діяльності особистості. Інтерес суттєво активізує пізнавальні процеси, включаючи у них емоційний компонент, виявляючи вплив на вольову сферу особистості. Зокрема, науковець С. Ілляш убачає у даному складному психічному утворенні єдність пізнавальної, емоційної та вольової сфер психіки людини (Ілляш, 2012).

Педагогіка стверджує: пізнання – це процес цілеспрямованого активного відображення об'єктивного світу у свідомості людей (Гончаренко, 1997). Очевидно, що будь-який інтерес до предмета пізнання є пізнавальним інтересом (Буряк). Водночас необхідно підкреслити вибірково спрямованість особистості на сферу її пізнання, зокрема на її предметний бік і безпосередній процес оволодіння знаннями.

Близьким пізнавальному, але ширшим у значенні є інтелектуальний інтерес, що проявляється у потребі особистості у розумовому і духовному розвитку, у пізнанні навколишнього світу. Як синонім дефініції «пізнавальний», «навчальний інтерес» уживається поняття «інтерес до навчання», адже пізнавальні інтереси виникають в умовах різноманітної діяльності, передусім – навчальної. Знаходимо підтвердження у сучасній дослідниці С. Буцкіної: пізнавальний інтерес є потужним мотивом, стимулом розумової діяльності (Буцкіна, 2000).

Визначимо специфічні прояви пізнавального інтересу. Насамперед це його інтелектуальний характер, тобто спрямованість на виявлення причинно-наслідкових залежностей, нових якостей та сутності об'єкта пізнавального інтересу. Вольова спрямованість пізнавального інтересу – ще одна його суттєва риса, пояснюється необхідністю вольових зусиль у процесі оволодіння знаннями. Так, дослідниця Т. Браницька підкреслює думку про особливу роль емоційно-вольового компоненту в загальній структурі пізнавального інтересу (Браницька, 2003).

Пізнавальний інтерес у своєму розвитку зазнає певної динаміки. Близькими, але різними щодо інтенсивності є такі його форми: зацікавленість, допитливість, заглибленість, спрямованість (Коберник, Коберник, 1999). Зокрема, ситуативність, нестійкість, довільність проявів, непостійна активність є ознаками зацікавленості, яку можна вважати початковим рівнем розвитку пізнавального інтересу. Наступний різновид – допитливість, яка являє собою інтелектуальний стан, пов'язаний із прагненням особистості до набуття знань про довколишній світ і саму себе, до самостійного розв'язання пізнавальних проблем (Гончаренко, 1997). Для позначення інтересу як усвідомленої потреби у вивченні певного предмета, значущості особистісної активності на занятті використовується термін «заглибленість». Спрямованість

засвідчує високий ступінь розвитку інтересу до предмета. Його особливостями є спонукання до навчальної діяльності, зокрема тривалість самостійної пізнавальної діяльності учня, прояви самостійної творчої пізнавальної активності та ін. Отже, пізнавальний інтерес у вузькому сенсі стосується здобування знань, умінь із певної навчальної дисципліни, у широкому він є особистісною характеристикою – наявність постійного інтересу до різних проявів життя, що спонукає особистість до діяльності.

Щодо структури пізнавального інтересу, то за сформованості різних підходів значна кількість дослідників (Т. Браницька, С. Ілляш, Н. Морозова В. Мясичев та ін.) говорить про її трикомпонентність, куди входять, зокрема, позитивна емоція щодо діяльності, пізнавальна основа цієї емоції, діяльнісний мотив (Н. Морозова); свідомість, почуття, воля (В. Мясичев); емоційно-пізнавально-вольовий комплекс (Т. Браницька). Виходячи із зазначеного вище, учителю важливо використовувати комплексний методичний інструментарій, спрямований на розвиток кожного зазначеного структурного компонента. Ідеться про дисципліну ДМШ «Музичний інструмент бандура», який викладається для учнів-початківців.

У типовій навчальній програмі даної дисципліни з приводу її мети зазначено: «...формування в учнів базових навичок гри на бандурі, співу в поєднанні із супроводом бандури, розвиток рівня музично-виконавської майстерності, залучення до бандурного мистецтва загалом...» (Типова навчальна програма з навчальної дисципліни «Музичний інструмент бандура», 2021). Така комплексна мета може ефективно реалізовуватися лише за умови сформованості в учнів-бандуристів як інтересу до предмету названого курсу, так і до світу бандурництва у своїй подальшій самостійній післяшкільній діяльності. Таким чином, важливим вектором педагогічного впливу є пізнавальний інтерес учня-бандуриста. Наші спостереження дають змогу припустити: використання елементів історії бандурництва як відправних інформаційних пунктів у реалізації завдань уроку сприяє розвитку стійкого пізнавального інтересу учнів класу бандури. З огляду на вище сказане, у методиці освіти учня-бандуриста перших років навчання передбачаємо такі підходи.

Урізноманітнення видів музично-навчальної діяльності. Оскільки ми працюємо з учнями-початківцями переважно молодшого шкільного віку, пам'ятаємо: школярі цього віку швидко стомлюються, увага є мимовільною та нестійкою. Особливо це проявляється в умовах одноманітної діяльності. Тому поряд із традиційними підготовчими, технічними, виконавськими (вокальними, інструментальними), ознайомлювальними видами роботи ми практикуємо додаткові: вербальну, вербально-вокальну (казки, загадки, роз-

повіді з вокальним супроводом), елементарно-виконавську (музикування на елементарних музичних інструментах, за допомогою звучних жестів, вокальне, поза вокальне ритмізування та ін.), слухову (сприймання музичних творів у виконанні старших учнів, викладача класу) гру та гру-спів у ансамблі (початкові елементарні види), ігрові, творчі та інші форми роботи.

Наприклад, твір М. Дейчаківського «Бандурна розмова» у виконанні старших учнів був використаний слухового сприймання як основа теми «Перше знайомство». Даний твір цікавий яскравими образними контрастами. Ми запропонували учням «розповісти» бандурі про себе, заспівати їй улюблену пісню, адже це «розмова», у якій беруть участь співбесідники. У відповідь «розповідає бандура». Учні слухають частини твору і діляться враженнями: «гордий, мужній, величний образ», «неначе розповідь про важливі події» (I розділ-вступ); «радісний, спритний, оптимістичний, танцювальний образ» (основна частина). Викладач надає доповнення, пояснення: «Бандура та її родичка кобза – це народні інструменти, що народилися завдяки мужньому українському народу серед відважних воїнів-козаків – героїв-патріотів, що боронили свій народ. Вони надзвичайно розумні, винахідливі, дотепні, сміливо воюють, спритно танцюють, душевно грають на кобзі-бандурі. Саме тому цей інструмент сьогодні розповідає нам такі різні за настроєм історії».

Серед цих історій збереглася одна про козака Вовгуру, який уславився своєю хитрістю, кмітливістю. Він був дуже вправним воїном, але переважно долав ворога розумом. За це його прозвали Вовгура-Лис... Його діти, внуки, правнуки живуть і сьогодні. Вони успадкували прізвище, розум, талановитість. У майбутньому ми познайомимося з творчістю одного з його нащадків – видатним українським композитором Миколою Лисенком.

Із метою відображення образності твору ми використали метод творення ритмічних фраз-символів, що відображають ритмічний малюнок мелодій п'єси. Наприклад, для вступного розділу – «Кобза дзвінка кличе у похід»; для основного розділу – «Кобза виграває, душу звеселяє».

Рухи, які учні вибирають для пластичної інтерпретації образу, за нашими спостереженнями, поглиблюють розуміння ними змісту твору. Тут переважають елементи танцю, імітація гри на кобзах, литаврах, бубнах, сурмах тощо. Таким чином, дидактична інформація з історії кобзарства у поєднанні з різноманітною діяльністю, зокрема творчою, викликає зацікавленість учнів, формує

у них бажання опанувати інструмент, отже, стає основою розвитку пізнавального інтересу бандуристів-початківців.

Виконавське ілюстрування теоретичних положень учителем. Цей принцип широко застосовував М.В. Лисенко, викладаючи фортепіано та теорію музики у своїй музично-драматичній школі. У роботі, особливо з учнями молодшого шкільного віку, важливо уникати надмірної теоретизації та абстрагування, переводячи їх у конкретну образність. Наприклад, говорячи про українську думу, порівнюємо уривок із «Думи про козака Голоту» з українською народною піснею «Ой на горі та жінці жнуть» (обробка М. Лобка). Порівнюємо особливості тексту, музики, виділяємо спільності та відмінності.

Опановуючи пунктирний ритм, викладач розповідає історію про «кобзарську сотню», її часто вирішальне значення у битвах козаків із ворогом. Ритмізуємо з використанням пунктирних ритмічних малюнків фрази: «Кличе в бій козацький марш», «Кобзи гучно виграють, кобзарі-герої йдуть», «Нас веде одна дорога – перемога, перемога» та ін.

Використання нетрадиційних для дитячої музичної школи уроків бандури. Особливо цікавими для молодших школярів є уроки-казки, легенди, мандрівки, зустрічі, бувальщини, уроки, що проводяться від імені Козака, Бандури тощо, оскільки вони дають викладачу можливість у невимушеній формі залучити до освітнього процесу інформацію з історії бандурного мистецтва. Так, на одному з початкових уроків бандура «розповіла» історію про своє народження з «чарівного лука з музичними тативами-струнами». Разом із викладачем учень створив музичне вітання бандури та свою відповідь. У доступній формі учень познайомився з її будовою, порівняв якість звучання її різних струн, а також виразові можливості інструменту. Дізнався, що бандура може виражати різні настрої (у виконанні вчителя звучать фрагменти творів «Веселий настрій», «Сумна мелодія» Р. Лісової), здатна копіювати звуки природи: шелест вітру, дзюрчання води, спів птахів (В. Шлючик, Г. Шатківська «Зозуля», К. Черні, С. Герасимчук «Пташка і жабка»). Бандура вміє співати пісні («Ой за гаєм-гаєм» варіації В. Іщенко), а іноді кличе на свято («Український козачок» в обробці А. Бобиря, «Троїсті музики» Л. Колодуба, перекладення В. Іщенко). Дома учень створює історію про бандуру на основі запропонованого для прослуховування музичного твору («Наспів» А. Маціяки), розповідає її, імпровізуючи звуковий супровід-ілюстрацію на басових струнах та приструнках.

Кб-за дзвінка кличе у похід

Кб-за виграває, душу звеселяє

Залучення музичного репертуару, який стимулює пізнавальну діяльність. Задля цього дидактичні твори повинні відповідати таким критеріям, як доступність, цікавість змісту, доцільність, тобто відповідність темі, меті, завданням уроку. Важливо, щоб вибрані твори несли у собі інформаційний потенціал щодо історії бандурництва-кобзарства. Серед таких зразків назвемо «Йшли з походу козаки», муз. С. Бриліна, сл. З. Ружин, «Марш молоденьких козаків», муз. В. Лича, сл. Є. Лещук, «Моя бандура», муз. В. Биченка, сл. З. Ружин, обр. Л. Мандзюк, «Танок» В. Таловирі, «Козачок» В. Войта, «Козачок» В. Бобиря та ін.

Опора на полімистецький комплекс. До нього ми включили українські казки, легенди про музичні інструменти, оповіді про українських кобзарів, живописні твори, наприклад: народні картини «Козак Мамай», О. Сластіон «Портрет миргородського кобзаря», В. Віхтинський «Кобзар», З. Айдукевич «Лірник», Л. Жемчужников «Кобзар на шляху», Я. Матейко «Вернигора» та ін.; скульптурні зразки, зокрема «Пам'ятник кобзарю» у м. Канів, «Козак Мамай» у м. Рівне, роботи на козацьку тематику В. Лупійчука; елементарні танцювальні рухи, типові козачкам, гопакам та іншим українським народним танцям; зразки віртуального мистецтва (м/ф «Це наше і це – твоє.

Незламний дух кобзарства – наш») тощо. Водночас комплексний мистецький підхід передбачає поліхудожню творчість на базі основних видів художньої діяльності на теми кобзарства: музичної (створення та відтворення на інструменті та голосом мелодій до поетичних рядків), вербальної (вокалізація та поетичне озвучення мелодії-теми музичного твору, що опрацьовується), образотворчої (малюнок, замальовка, ліпка, аплікація, витинанка тощо), пластичної (образні та понятійні рухи, елементи танцю, пантоміми), драматичної (драматичні етюди, інсценізації, рольові ігри на основі музичного твору) тощо.

Висновки. Отже, використання дидактичної інформації на теми історії кобзарства-бандурництва як самобутнього атрибуту української національної культури у поєднанні з традиційними та нетиповими видами освітньої діяльності в класі бандури сприяє примноженню та систематизації знань компоненти, активізації пізнавальних процесів, стимулюванню емоційних та вольових проявів, тобто результативному розвитку всіх складників структури пізнавального інтересу учнів-бандуристів.

Зазначена проблема має перспективи щодо подальших наукових студій, зокрема це стосується розширення предмета дослідження від пізнавального інтересу до сфери інтелектуальних почуттів.

Література:

- Гончаренко С. (1997). Педагогічний словник. Київ: Либідь.
 Ілляш С. (2012). Педагогічні умови формування пізнавального інтересу до навчання в учнів початкових класів. *Молодь і ринок*, 6, 81–84.
 Буряк В.К. Пізнавальний інтерес та способи його формування. <http://surl.li/qrgur>.
 Буцкіна С. (2000). Проблема формування мотиваційної готовності дітей до навчання в школі. *Вісник наукових досліджень*, 2, 69–72.
 Браніцька Т. (2003). Формування у молодших школярів інтересу до музикування на народних інструментах в позакласній роботі: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ.
 Коберник О., Коберник Г. (1999). Активізація навчально-пізнавальної діяльності школярів. *Рідна школа*, 12, 55–60.
 Типова навчальна програма з навчальної дисципліни «Музичний інструмент бандура» середнього (базового) підрівня початкової мистецької освіти з музичного мистецтва початкового професійного спрямування, інструментальні класи. (2021) / уклад. О.І. Мозгова та ін. Київ.

References:

- Honcharenko S. (1997) *Pedahohichnyi slovnyk* [Pedagogical dictionary]. Kyiv: Lybid.
 Illiash S. (2012). Pedahohichni umovy formuvannia piznavalnoho interesu do navchannia v uchniv pochatkovykh klasiv [Pedagogical conditions for the formation of cognitive interest in learning in primary school students]. *Molod i rynek*. 6, 81–84.
 Buriak V. *Piznavalnyi interes ta sposoby yoho formuvannia* [Cognitive interest and ways to form it]. Retrieved from <http://surl.li/qrgur>.
 Butskina S. (2000). Problema formuvannia motyvatsiinoi hotovnosti ditei do navchannia v shkoli [The problem of forming children's motivational readiness for school]. *Visnyk naukovykh doslidzhen*. 2, 69–72
 Branitska T. (2003) *Formuvannia u molodshykh shkolariv interesu do muzykuvannia na narodnykh instrumentakh v pozaklasnii roboti* [Formation of junior schoolchildren's interest in playing folk instruments in extracurricular activities]. Avtoreferat dys.... na zdobuttia naukovoho stupenia kand. ped. nauk . Kyiv.
 Kobernyk, O., Kobernyk, H. (1999). Aktyvizatsiia navchalno – piznavalnoi diialnosti shkolariv [Activation of educational and cognitive activity of schoolchildren]. *Ridna shkola* . 12. 55–60
 Typova navchalna prohrama z navchalnoi dystsypliny «Muzychnyi instrument bandura» serednoho (bazovoho) pidrivnia pochatkovoï mystetskoï osvity z muzychnoho mystetstva pochatkovoho profesiinoho spriamuvannia, instrumentalni klasy. (2021). [Typical curriculum for the discipline «Musical instrument bandura» of the secondary (basic) sublevel of primary art education in the field of musical art of the initial professional direction, instrumental classes]. Ukladachi O.I. Mozghova, O.V. Tovpeko, M.A. Liashenko ta in. Kyiv.